วารสารวิชาการ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

คำบุรุษสรรพนามในเสภาขุนช้างขุนแผน : การศึกษารูปคำและการใช้ตามความสัมพันธ์ทางสังคม

วันที่รับ : 14 มิถุนายน 2567
วันที่แก้ไข : 20 มิถุนายน 2567
วันที่ตอบรับ : 30 มิถุนายน 2567

ชุติกาญจน์ แดนเมือง[1], ธนัชชา พรวรรณเพ็ญ[1], พงศ์สุภา ธนะมั่น[1],
วราพร ยอดพันธ์[1] และสุชาดา เจียพงษ์[1*]
[1]คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
*Corresponding author e-mail: suchada.3009@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษารูปคำบุรุษสรรพนามในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน และ 2) ศึกษาการใช้คำบุรุษสรรพนามตามความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูด ผู้ที่พูดด้วย และผู้ที่กล่าวถึงในเสภาขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ ผลการศึกษาพบการใช้คำบุรุษสรรพนาม ในบทเสภาขุนช้างขุนแผน ทั้งหมด 4,588 ครั้ง วิเคราะห์รูปคำได้ 53 รูปคำ แบ่งได้เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 จำนวน 22 รูปคำ คำสรรพนามบุรุษที่ 2 จำนวน 20 รูปคำ และคำสรรพนามบุรุษ ที่ 3 จำนวน 11 รูปคำ ส่วนการใช้ตามความสัมพันธ์ พบรูปคำที่ใช้ในความสัมพันธ์แบบต่ำกว่ามากที่สุดจำนวน 38 รูปคำ รองลงมาคือความสัมพันธ์แบบสูงกว่าจำนวน 35 รูปคำ และความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันน้อยที่สุดจำนวน 29 รูปคำ

คำสำคัญ: รูปคำ, คำบุรุษสรรพนาม, เสภาขุนช้างขุนแผน

วารสารวิชาการ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

Personal Pronouns in the Thai Verse “Khun Chang Khun Phaen”: A Study of Word Patterns and Usage in Social Ranking Relations

Received : 14 June 2024
Revised : 20 June 2024
Accepted : 30 June 2024

Chutikan Danmuang[1], Thanutcha Pronwanpen[1], Pongsupha Thanamun[1], Waraporn Yodpan[1], and Suchada Jiaphong[1*]
[1]Faculty of Humanities and Social Sciences, Phibulsongkhram Rajabhat University
*Corresponding author e-mail: suchada.3009@gmail.com

Abstract

The objectives of this research were to examine the forms of personal pronouns found in the Thai verse "Khun Chang Khun Phaen", and investigate the use of the personal pronouns according to the relationship between speakers, listeners, and those who were being mentioned in the Thai verse "Khun Chang Khun Phaen" from the version of the Vajirayana Library. The results of the study revealed the use of personal pronouns in the Thai verse "Khun Chang Khun Phaen" was found in total of 4588 times which were divided into a total of 53 forms of first-person pronoun (22 forms), second-person pronoun (20 forms), and third-person pronoun (11 forms). As for the use according to social relations, there were 38 words used to describe the relation that speaker was at lower social ranking, followed by 35 forms of relationships that speaker was at higher social ranking, and the least pattern of equal social ranking of 29 forms.

Keywords: Word Patterns, Personal Pronouns, Khun Chang Khun Phaen

บทนำ

คำบุรุษสรรพนามเป็นคำที่ใช้เรียกแทนชื่อตัวบุคคล ผู้พูด ผู้ที่พูดด้วย และผู้ที่กล่าวถึง ซึ่งแสดงถึงความสุภาพ วัฒนธรรม และกาลเทศะในการเลือกใช้คำ ดังที่ สุชาดา เจียพงษ์ (2553, น. 138) กล่าวไว้ว่าการใช้คำบุรุษสรรพนามในภาษาไทยต้องใช้โดยคำนึงถึงปัจจัยทางสังคมระหว่าง ผู้พูดกับผู้ฟังหรือผู้ที่กล่าวถึง เช่น ความสัมพันธ์เป็นคนสนิท คนที่ไม่สนิท หรือคนที่รู้จักหรือไม่รู้จัก ตลอดจนเพศของผู้ที่เราพูดด้วย การใช้คำบุรุษสรรพนามจึงต้องคำนึงถึงสถานภาพทางสังคม กาลเทศะ ความสัมพันธ์ เพศ และอายุระหว่างผู้พูดและผู้ที่ต้องการพูดด้วย เพราะในการสื่อสารหากใช้คำผิดอาจทำให้ผู้ฟังเข้าใจว่าไม่สุภาพ ไม่ให้เกียรติตามสถานภาพ และความสัมพันธ์ระหว่างกัน ในวรรณกรรมเรื่องบทเสภาขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณคดีที่สำคัญเรื่องหนึ่งของไทย ได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรว่าเป็นยอดหนังสือประเภทกลอนเสภา มีการเลือกใช้คำอย่างประณีต หากสังเกตแล้วจะพบว่าในบทเสภาขุนช้างขุนแผน ปรากฏการใช้คำบุรุษสรรพนามที่หลากหลายและน่าสนใจ เนื่องจากตัวละครมีสถานภาพทางสังคมหลายชนชั้น จากการศึกษาคำบุรุษสรรพนามในภาษาไทยที่ผ่านมา มีการศึกษาคำบุรุษสรรพนามทั้งแนวประวัติและภาษาศาสตร์สังคม เช่น เรื่องวิวัฒนาการของคำบุรุษสรรพนามสมัยสุโขทัยถึงสมัยปัจจุบัน ของมีชัย เอี่ยมจินดา (2534) และสิริพร หฤทัยวิญญู (2545) พบว่าการใช้คำบุรุษสรรพนามสะท้อนให้เห็นลักษณะทางสังคม เช่น การใช้คำว่า “ข้า” ในสมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ 1-3 ใช้แทนผู้พูดที่มีสถานภาพต่ำกว่าแต่สมัยหลังใช้พูดกับคนทั้งที่มีสถานภาพสูงกว่า หรือเท่าเทียมกัน แสดงให้เห็นว่าคนในสังคมมีสิทธิเท่าเทียมกันมากขึ้น จากการศึกษาข้างต้นเป็นการศึกษาตามแนวประวัติใช้ข้อมูลลายลักษณ์จากเอกสารโบราณ ส่วนการศึกษาตามแนวภาษาศาสตร์สังคมใช้ข้อมูลภาษาเขียนและภาษาพูด ผู้วิจัยได้พบประเด็นอภิปรายในบทความของ สุชาดา เจียพงษ์ (2550, น. 86) เรื่อง “คำบุรุษสรรพนามในลิลิตพระลอ : การศึกษาตามแนวภาษาศาสตร์สังคม” โดยกล่าวถึงผู้แต่งและสมัยที่แต่งวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ ข้อสันนิษฐานกล่าวถึงลิลิตพระลอเป็นเรื่องที่แต่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น โดยพิจารณาคำว่า “รา” ปรากฏใช้ในลิลิตพระลอ หมายถึง คำสรรพนามบุรุษที่ 1 ทวิพจน์ หมายถึง เรา, ทั้งคู่, สองคน ใช้ในความสัมพันธ์แบบสูงกว่าและเท่าเทียมกัน และเมื่อเปรียบเทียบกับ “รา” ในบทเสภาขุนช้างขุนแผน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นใช้หมายถึงสองคนและสามคนได้ เช่น “เร่งหาประกันมาทันใด ผู้คุมเหวยรับไว้ ทั้งสามรา” ใช้ในความสัมพันธ์สูงกว่าและเท่าเทียมกัน ผู้วิจัยจึงเกิดประเด็นสนใจที่จะศึกษารูปคำบุรุษสรรพนามในเสภาขุนช้างขุนแผน ซึ่งมีข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับสมัยที่แต่งว่าแต่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่ามีลักษณะรูปคำและศึกษาการใช้คำบุรุษสรรพนามตามความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูด ผู้ที่พูดด้วย และผู้ที่กล่าวถึงในเสภาขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุด วชิรญาณ

วัตถุประสงค์

1) ศึกษารูปคำบุรุษสรรพนามในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ

2) ศึกษาการใช้คำบุรุษสรรพนามตามความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูด ผู้ที่พูดด้วยและผู้ที่กล่าวถึงในเสภา ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้แนวคิดภาษาศาสตร์สังคม (Sociolinguistics) ตามแนวคิดของ วิลเลียม ลาบอฟ (Labov, W., 1972 อ้างถึงใน อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2541, น. 18-20) กล่าวสรุปได้ว่า ภาษามีการแปร (Variation) ไปตามปัจจัยทางสังคมหลายประการ โดยจะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปร (Variable) 2 ประเภทคือ ตัวแปรภาษา (Linguistic Variable) และตัวแปรทางสังคม (Social Variable) ตัวแปรภาษา หมายถึงรูปภาษาที่ถูกจัดให้เป็นตัวแปรในการวิเคราะห์ภาษาศาสตร์

สังคม เช่น การใช้คำบุรุษสรรพนาม ตัวแปรภาษามักเป็นตัวแปรตาม (Dependent Variable) ซึ่งเป็นปัจจัยทางสังคมที่ทำให้การใช้ภาษาแปรไป ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ คุณสมบัติทางสังคมของผู้พูด เช่น อายุ เพศ ชาติพันธุ์ สถานภาพ การศึกษา และบริบทการใช้ภาษา เช่น กาลเทศะ เรื่องที่พูด และความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟังหรือผู้ที่กล่าวถึง ที่ทำให้ภาษาแปรไป เรียกว่า ตัวแปรอิสระ (Independent Variable)

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขั้นเตรียมการ ศึกษาค้นคว้าเอกสารจากบทความ ตำรา วิทยานิพนธ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ คำบุรุษสรรพนาม และศึกษาบทเสภาขุนช้างขุนแผนจากหนังสือบทเสภาขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุด วชิรญาณ

2. เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย

2.1 หนังสือบทเสภาขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ

2.2 แบบบันทึกคำบุรุษสรรพนามที่ปรากฏในหนังสือบทเสภาขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุด วชิรญาณ

2.3 ตารางการใช้คำบุรุษสรรพนาม ที่ปรากฏในบทเสภาขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลโดยวิธีการจดบันทึกรูปคำบุรุษสรรพนามที่พบจาก บทเสภาขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ ลงในแบบบันทึกคำบุรุษสรรพนาม โดยพิจารณารูปคำบุรุษสรรพนาม ทั้งที่เป็นรูปคำเดี่ยวและรูปคำประสม รวมถึงพิจารณาบริบทการใช้คำบุรุษสรรพนามตามความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูด ผู้ที่พูดด้วย และผู้ที่กล่าวถึง ทั้งนี้บันทึกรูปคำบุรุษสรรพนามที่พบในบทเสภาขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ ลงในแบบบันทึก จำแนกเป็น 4 ข้อ คือ คำบุรุษสรรพนามบุรุษที่ 1 บุรุษที่ 2 บุรุษที่ 3 และการใช้ตามความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูด ผู้ที่พูดด้วย และผู้ที่กล่าวถึง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล นำผลการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการจดบันทึก ในแบบบันทึกมาวิเคราะห์รูปคำบุรุษสรรพนาม จัดประเภท และวิเคราะห์การใช้ตามความสัมพันธ์ แบบสูงกว่า เท่าเทียมกัน หรือต่ำกว่าจากบริบทการใช้ หลังจากวิเคราะห์แล้วจึงนำผลที่ได้บันทึกลงในตารางการใช้คำบุรุษสรรพนามแยกตามความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูด เรียบเรียงนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ นับความถี่การปรากฏ และคิดค่าร้อยละ สรุปผลการวิจัยพร้อมยกตัวอย่างคำบุรุษสรรพนามที่พบ

ผลการวิจัย

รูปคำบุรุษสรรพนามในเสภาขุนช้างขุนแผน

บทเสภาขุนช้างขุนแผนพบรูปคำบุรุษสรรพนามจำนวน 52 รูปคำ สามารถจำแนกได้ดังนี้

1. จำแนกตามบุรุษ แบ่งได้เป็น 3 บุรุษ

1.1 สรรพนามบุรุษที่ 1 จำนวน 22 รูป ได้แก่ กระผม, กระหม่อมฉัน, กู, เกล้ากระผม เกล้ากระหม่อม, เกล้ากระหม่อมฉัน, ข้อย, ข้า, ข้าเจ้า, ข้าพเจ้า, ข้าพระบาท, ข้าพระพุทธเจ้า, ฉัน/ฉาน/ชั้น, ตู, โยม, พวกฉัน, พวกเรา, เรา, หม่อมฉัน, อาตมา และอีฉัน สำหรับคำว่า เรา ปรากฏใช้เป็นสรรพนามเอกพจน์ หมายถึง ผู้พูด 1 คน ใช้เป็นสรรพนามทวีพจน์ หมายถึง ผู้พูดหรือผู้ที่พูดด้วย 2 คน และใช้เป็นสรรพนามพหูพจน์ หมายถึง ผู้พูดหรือผู้ที่พูดด้วยหลายคนได้

1.2 สรรพนามบุรุษที่ 2 จำนวน 20 รูป ได้แก่ แก, เขา, คุณ, เจ้า, เจ้าคุณ, เจ้าประคุณ, ทั่น/ท่าน, เธอ, พระองค์, พวกเจ้า, พวกเรา, มึง, โยม, เรา, สู, สูเจ้า, หล่อน, ออ, ออเจ้า และเอ็ง

1.3 สรรพนามบุรุษที่ 3 จำนวน 11 รูป ได้แก่ แก, เขา, เจ้าคุณ, เจ้าประคุณ, ท่าน, เธอ, พระองค์, พวกมัน, มัน, รา และหล่อน สำหรับคำว่า รา ปรากฏใช้เป็นสรรพนามทวิพจน์ และพหูพจน์ หมายถึง ผู้ที่กล่าวถึง 2 คน หรือหลายคน

2. จำแนกตามการสร้างคำ แบ่งได้เป็น 2 ประเภท

2.1 รูปคำบุรุษสรรพนามเดียว ได้แก่ รูปคำที่เป็นคำมูล ไม่สามารถแยกคำออกเป็นความหมายอื่นได้

สรรพนามบุรุษที่ 1 จำนวน 11 รูป ได้แก่ กระผม, กู, ข้อย, ข้า, ข้าพเจ้า, ฉัน/ฉาน/ชั้น, ดิฉัน/ดีฉัน/ดีฉาน, ตู, โยม, เรา และอาตมา

สรรพนามบุรุษที่ 2 จำนวน 13 รูป ได้แก่ แก, เขา, คุณ, เจ้า, ทั่น/ท่าน, เธอ, มึง, โยม, เรา, สู, หล่อน, ออ และเอ็ง

สรรพนามบุรุษที่ 3 จำนวน 7 รูป ได้แก่ แก, เขา, ท่าน, เธอ, มัน, รา และหล่อน

2.2 รูปคำสรรพนามประสม ได้แก่ รูปคำที่นำคำมูลมาประสม อาจเพื่อความหมายเป็นพหูพจน์ หรือแสดงฐานะตำแหน่งทางสังคม

สรรพนามบุรุษที่ 1 จำนวน 11 รูป ได้แก่ กระหม่อมฉัน, เกล้ากระผม, เกล้ากระหม่อม, เกล้ากระหม่อมฉัน, ข้าเจ้า, ข้าพระบาท, ข้าพระพุทธเจ้า, พวกฉัน, พวกเรา, หม่อมฉัน และอีฉัน

สรรพนามบุรุษที่ 2 จำนวน 7 รูป ได้แก่ เจ้าคุณ, เจ้าประคุณ, พระองค์, พวกเจ้า, พวกเรา, สูเจ้า และออเจ้า

สรรพนามบุรุษที่ 3 จำนวน 4 รูป ได้แก่ เจ้าคุณ, เจ้าประคุณ, พระองค์ และพวกมัน

3. จำแนกตามพจน์ แบ่งได้เป็น 2 พจน์ ได้แก่ สรรพนามเอกพจน์ และพหูพจน์

3.1 สรรพนามเอกพจน์

สรรพนามบุรุษที่ 1 จำนวน 19 รูป ได้แก่ กระผม, กระหม่อมฉัน, กู, เกล้ากระผม เกล้ากระหม่อม, เกล้ากระหม่อมฉัน, ข้อย, ข้า, ข้าเจ้า, ข้าพเจ้า, ข้าพระบาท, ข้าพระพุทธเจ้า, ฉัน/ฉาน/ชั้น, ตู, โยม, หม่อมฉัน, อาตมา และอีฉัน

สรรพนามบุรุษที่ 2 จำนวน 16 รูป ได้แก่ แก, เขา, คุณ, เจ้า, เจ้าคุณ, เจ้าประคุณ, ทั่น/ท่าน, เธอ, พระองค์, มึง, โยม, สู, หล่อน, ออ, ออเจ้า และเอ็ง

สรรพนามบุรุษที่ 3 จำนวน 9 รูป ได้แก่ แก, เขา, เจ้าคุณ, เจ้าประคุณ, ท่าน, เธอ,พระองค์, มัน และหล่อน

3.2 สรรพนามพหูพจน์

สรรพนามบุรุษที่ 1 จำนวน 3 รูป ได้แก่ พวกฉัน, พวกเรา, เรา

สรรพนามบุรุษที่ 2 จำนวน 4 รูป ได้แก่ พวกเจ้า, พวกเรา, เรา, สูเจ้า

สรรพนามบุรุษที่ 3 จำนวน 2 รูป ได้แก่ พวกมัน, รา

การใช้คำบุรุษสรรพนามตามความสัมพันธ์ทางสังคม

ความสัมพันธ์ทางสังคมมี 3 ลักษณะได้แก่ ความสัมพันธ์แบบสูงกว่า เท่าเทียมกัน และต่ำกว่า จากการวิเคราะห์รูปคำบุรุษสรรพนามที่ปรากฏในเสภาขุนช้างขุนแผน พบการใช้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 1 การใช้คำบุรุษสรรพนามบุรุษที่ 1 ตามความสัมพันธ์ทางสังคม

ลำดับ	รูปคำ	การใช้ตามความสัมพันธ์ทางสังคม		
		สูงกว่า	ต่ำกว่า	เท่าเทียมกัน
1	กระผม		✓	✓
2	กระหม่อมฉัน		✓	
3	กู		✓	✓

ลำดับ	รูปคำ	การใช้ตามความสัมพันธ์ทางสังคม		
		สูงกว่า	ต่ำกว่า	เท่าเทียมกัน
4	เกล้ากระผม	✓		
5	เกล้ากระหม่อม	✓		
6	เกล้ากระหม่อมฉัน	✓		
7	ข้อย		✓	✓
8	ข้า		✓	✓
9	ข้าเจ้า	✓	✓	
10	ข้าพเจ้า	✓	✓	✓
11	ข้าพระบาท		✓	
12	ข้าพระพุทธเจ้า		✓	
13	ฉัน/ฉาน/ชั้น	✓	✓	✓
14	ดิฉัน/ดีฉัน/ดีฉาน		✓	✓
15	ตู		✓	✓
16	พวกฉัน		✓	
17	พวกเรา	✓		✓
18	โยม	✓		
19	เรา	✓		✓
20	หม่อมฉัน		✓	
21	อาตมา	✓		
22	อีฉัน		✓	

จากตารางที่ 1 พบรูปคำบุรุษสรรพนามทั้งหมดจำนวน 22 รูปคำ

ความสัมพันธ์แบบสูงกว่า มี 10 คำ ได้แก่คำว่า เกล้ากระผม, เกล้ากระหม่อม, เกล้ากระหม่อมฉัน, ข้าเจ้า, ข้าพเจ้า, ฉัน/ฉาน/ชั้น, พวกเรา,โยม, เรา และอาตมา ดังตัวอย่าง

โยม เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 ใช้ในความสัมพันธ์แบบสูงกว่า

เมื่อโยมต้องเร่งเงินพินัยนั้น ไปยากอยู่เมืองสุพรรณเป็นหนักหนา
ขุนแผนเพื่อนรักใครให้เงินตรา พากันมาอยู่บ้านวัดตะไกร

(เสภาขุนช้างขุนแผน, 2555)

โยม ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 พระยาสุโขทัย พูดกับสังฆราช ซึ่งมีศักดิ์สูงกว่า รู้จักกัน สถานการณ์แบบไม่เป็นทางการ ในบริบทที่มีความสัมพันธ์สูงกว่า คือ ผู้พูดเป็น เจ้าเมืองกับสังฆราช

ความสัมพันธ์แบบต่ำกว่า มี 15 คำ ได้แก่ คำว่า กระผม, กระหม่อมฉัน, กู, ข้อย, ข้า, ข้าพเจ้า, ข้าพระบาท, ข้าพระพุทธเจ้า, ฉัน/ฉาน/ชั้น, ตู, พวกฉัน, หม่อมฉัน และอีฉัน ดังตัวอย่าง

ข้า เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 ใช้ในความสัมพันธ์แบบต่ำกว่า

ขุนช้างเดือดดาลรำคาญอก ตัวสั่นงันงกจนเหงื่อไหล
ร้องตอบไปพลันในทันใด ข้าลุกนั่งไม่ได้เจ้าขรัวตานาย

(เสภาขุนช้างขุนแผน, 2555)

ข้า เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 ขุนช้างใช้เรียกแทนตัวผู้พูด เมื่อพูดกับหมอขรัวตา ในบริบทที่มีความสัมพันธ์แบบต่ำกว่า คือ ผู้พูดเป็นขุนกับหมอดู

ความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกัน มี 10 คำ ได้แก่ คำว่า กระผม, กู , ข้อย, ข้า, ข้าพเจ้า, ฉัน/ฉาน/ชั้น, ดีฉัน, ดีฉาน, พวกเรา และเรา ดังตัวอย่าง

ตู เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 ใช้ในความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกัน

ศรีประจันตอบคำทองประศรี เหย้าเรือนตูหามีใครดูไม่
ข้าวของยังกองออกมูลไป พาออพิมพิลาไลยไปส่งกันฯ

(เสภาขุนช้างขุนแผน, 2555)

ตู เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 นางศรีประจัน ใช้แทนตัวผู้พูด เมื่อพูดกับนางทองประศรี ในบริบทที่มีความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันคือ ผู้พูดเป็นเพื่อนกัน

ตารางที่ 2 การใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 2 ตามความสัมพันธ์ทางสังคม

ลำดับ	รูปคำ	การใช้ตามความสัมพันธ์		
		สูงกว่า	ต่ำกว่า	เท่าเทียมกัน
1	แก	✓	✓	✓
2	เขา	✓	✓	✓
3	คุณ	✓		
4	เจ้า		✓	✓
5	เจ้าคุณ	✓		
6	เจ้าประคุณ		✓	✓
7	ทั่น/ท่าน	✓	✓	
8	เธอ	✓	✓	✓
9	พระองค์	✓	✓	
10	พวกเจ้า	✓		
11	พวกเรา	✓	✓	

ลำดับ	รูปคำ	การใช้ตามความสัมพันธ์		
		สูงกว่า	ต่ำกว่า	เท่าเทียมกัน
12	มึง	✓	✓	
13	โยม	✓	✓	
14	เรา	✓	✓	✓
15	สู	✓	✓	✓
16	สูเจ้า		✓	
17	หล่อน	✓	✓	✓
18	ออ	✓		✓
19	ออเจ้า	✓		✓
20	เอ็ง	✓		✓

จากตารางที่ 2 พบรูปคำบุรุษสรรพนามทั้งหมดจำนวน 20 รูปคำ

ความสัมพันธ์แบบสูงกว่า 17 คำ ได้แก่ คำว่า แก, เขา, คุณ, เจ้าคุณ, ทั่น/ท่าน, เธอ, พระองค์, พวกเจ้า, พวกเรา , มึง, โยม, เรา, สู, หล่อน, ออ, ออเจ้า และเอ็ง

ทั่น ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 ใช้ในความสัมพันธ์แบบสูงกว่า

กล่าวสุนทรวอนว่ากับพลายงาม ก็รู้ความอยู่ว่าโทษเป็นมหันต์
ครั้งนี้ที่จะปลอดรอดชีวัน ก็เพราะทั่นแม่ทัพทั้งสองนาย

(เสภาขุนช้างขุนแผน, 2555)

ทั่น เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 เจ้าเมืองเชียงใหม่ ใช้กล่าวถึงผู้ที่พูดถึง ในบริบทที่มีความสัมพันธ์แบบสูงกว่า เมื่อผู้พูดเป็นเจ้าเมืองกับขุนช้าง และพลายงาม

ความสัมพันธ์แบบต่ำกว่า มี 14 คำ ได้แก่ คำว่า แก, เขา, เจ้า, เจ้าประคุณ, ทั่น/ท่าน, เธอ, พระองค์, พวกเรา, มึง, โยม, เรา, สู, สูเจ้า และหล่อน ดังตัวอย่าง

พระองค์ เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 ใช้ในความสัมพันธ์แบบต่ำกว่า

คราน้ันพระรามจัตุรงค์ กราบลงแล้วทูลขมีขมัน
ขอเดชะพระองค์ทรงธรรม์ อันชีวันอยู่ใต้พระบาทา

(เสภาขุนช้างขุนแผน, 2555)

พระองค์ ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 พระรามจัตุรงค์ ใช้เรียกแทนผู้ที่พูดด้วย คือสมเด็จพระพันวษาในบริบทที่มีความสัมพันธ์แบบต่ำกว่า คือผู้พูดเป็นขุนนางพูดกับกษัตริย์

ความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกัน มี 11 คำ ได้แก่ คำว่า แก, เขา, เจ้า, ประคุณ, เธอ, เรา, สู, หล่อน, ออ, ออเจ้า และเอ็ง ดังตัวอย่าง

เจ้า เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 ใช้ในความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกัน

ทำเป็นกลัวเจ้าจะหักคอ ต่อล้อโลดเล่นเต้นโผงผาง

ทำเหยียบม่านล้มพลาดขาดกลาง ปะเตะนางวันทองลืมคว่ำไป

(เสภาขุนช้างขุนแผน, 2555)

เจ้า เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 ขุนแผน ใช้เรียกแทนตัวผู้ที่กล่าวถึง คือ ภรรยาขุนแผน ในบริบทที่มีความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกัน คือ ผู้พูดเป็นสามีภรรยา

ตารางที่ 3 การใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 3 ตามความสัมพันธ์ทางสังคม

ลำดับ	รูปคำ	การใช้ตามความสัมพันธ์		
		สูงกว่า	ต่ำกว่า	เท่าเทียมกัน
1	แก	✓	✓	✓
2	เขา	✓	✓	✓
3	เจ้าคุณ		✓	
4	เจ้าประคุณ		✓	✓
5	ท่าน	✓	✓	✓
6	เธอ	✓	✓	✓
7	พระองค์	✓	✓	
8	พวกมัน	✓		
9	มัน	✓	✓	✓
10	รา			✓
11	หล่อน	✓	✓	✓

จากตารางที่ 3 พบรูปคำบุรุษสรรพนามทั้งหมดจำนวน 11 รูปคำ

ความสัมพันธ์แบบสูงกว่า มี 8 คำ ได้แก่ แก, เขา, ท่าน, เธอ, พระองค์, พวกมัน, มัน และหล่อน ดังตัวอย่าง

พระองค์ เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 ใช้ในความสัมพันธ์แบบสูงกว่า

ให้พระองค์ทรงทราบข่าวคดี ว่าเราตีเอาเมืองเชียงใหม่ได้

ทั้งตัวเจ้าเชียงอินทร์ปิ่นราชัย จะโปรดปรานประการใดให้รู้ความ

(เสภาขุนช้างขุนแผน, 2555)

พระองค์ ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ ๓ ขุนแผน พระท้ายน้ำ และพลายงามใช้เรียกผู้ที่กล่าวถึง คือ สมเด็จพระพันวษา ซึ่งมีศักดิ์สูงกว่า รู้จักกัน ในสถานการณ์ที่เป็นทางการ ในบริบทที่มีความสัมพันธ์แบบสูงกว่า คือผู้พูดเป็นขุนนางกับกษัตริย์

ความสัมพันธ์แบบต่ำกว่า มี 9 คำ ได้แก่ คำว่า แก, เขา, เจ้าคุณ, เจ้าประคุณ, ท่าน, เธอพระองค์, มัน และหล่อน ดังตัวอย่าง

เขา เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 ใช้ในความสัมพันธ์แบบต่ำกว่า

เออเขาผูกคอตายสิ้นทั้งบ้าน นี่จะผูกเอวคลานให้ตายโหง

มือยันตีนยันดันโก้งโค้ง ปล่อยให้เต้นโหยงโหยงอย่าแก้เลย

(เสภาขุนช้างขุนแผน, 2555)

เขา เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 ศรพระยา ใช้เรียกแทนตัวผู้ที่กล่าวถึง คือ ขุนช้าง ซึ่งเป็นน้องชาย ในบริบทที่มีความสัมพันธ์แบบต่ำกว่า คือ ผู้ที่กล่าวถึงเป็นน้องชายกับพี่ชาย

ความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกัน มี 8 คำ ได้แก่ คำว่า แก, เขา, เจ้าประคุณ, ท่าน, เธอ, มัน, รา และหล่อน ดังตัวอย่าง

รา เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 ความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกัน

ไม่รู้ฤาจะถามความรับสั่ง มึงจะรั้งคนกลางไปข้างไหน
เร่งหานายประกันมาทันใด ผู้คุมเหวยรับไว้ทั้งสามราฯ

(เสภาขุนช้างขุนแผน, 2555)

รา ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 พระหมื่นศรี ใช้เรียกแทนตัวผู้ที่พูดถึง คือ พระหมื่นศรี บอกกับผู้คุม กล่าวถึง ขุนแผน ขุนช้าง และนางวันทอง ในบริบทที่มีความสัมพันธ์เท่าเทียมกัน คือ ผู้พูดเป็นพระหมื่นพูดกับผู้คุม

อภิปรายและสรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบการปรากฏใช้คำบุรุษสรรพนามในบทเสภาขุนช้างขุนแผน ปรากฏความถี่ในการใช้คำบุรุษสรรพนามทั้งหมด 4,589 ครั้ง มีคำบุรุษสรรพนามทั้งหมด 53 รูปคำ แบ่งได้เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 จำนวน 22 รูปคำ คำสรรพนามบุรุษที่ 2 จำนวน 20 รูปคำและคำสรรพนามบุรุษที่ 3 จำนวน 11 รูปคำ ส่วนการใช้ตามความสัมพันธ์ พบรูปคำที่ใช้ในความสัมพันธ์แบบต่ำกว่ามากที่สุดจำนวน 38 รูปคำ รองลงมาคือความสัมพันธ์แบบสูงกว่าจำนวน 35 รูปคำ และความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันน้อยที่สุดจำนวน 29 รูปคำ

การวิเคราะห์รูปคำบุรุษสรรพนามที่พบในเสภาขุนช้างขุนแผน พบรูปคำที่เขียนแตกต่างกับรูปคำที่ใช้ในปัจจุบัน เช่น ดีฉาน ปัจจุบันใช้คำว่า ดิฉัน คำว่า ฉาน ปัจจุบันใช้คำว่า ฉัน คำว่า ทั่น ปัจจุบัน ใช้คำว่า ท่าน คำว่า ชั้น ปัจจุบันใช้คำว่า ฉัน และคำบุรุษสรรพนามในบทเสภาขุนช้างขุนแผนพบคำว่า “โยม” ใช้ได้ทั้งบุรุษที่ 1 และ บุรุษที่ 2 กล่าวคือ พระใช้เรียกบุคคลที่พูดด้วย และบุคคลทั่วไปใช้เรียกแทนตัวเอง แต่ในปัจจุบัน คำว่า “โยม” ปรากฏใช้ในบุรุษที่ 2 เท่านั้น

ปัจจัยทางด้านเพศ พบว่าการใช้คำบุรุษสรรพนามไม่สามารถแยกความแตกต่างตามเพศของผู้พูดและผู้ที่พูดด้วยได้ คือ ไม่บ่งบอกได้แน่ชัดว่าเป็นเพศใด พบแต่การใช้คำนำหน้านาม เช่น “นาง” “อ้าย” “อี” ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า ปัจจัยทางสังคมด้านเพศ ไม่มีนัยสำคัญในการเลือกใช้คำบุรุษสรรพนาม แต่ปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวกำหนดการใช้คำบุรุษสรรพนามในเสภาขุนช้างขุนแผน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูด กล่าวคือ เมื่อผู้พูดมีความสัมพันธ์ต่างกัน คำบุรุษสรรพนามที่ใช้ก็จะแตกต่างกันไป

สถานภาพทางสังคมระหว่างผู้ที่อายุมากและผู้ที่น้อยกว่าในปัจจุบันอาจเป็นความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกัน แต่ในบทเสภาขุนช้างขุนแผน จะเป็นความสัมพันธ์แบบสูงกว่าคือ ผู้ที่มีอายุมากกว่าจะเรียกผู้ที่อายุน้อยกว่าโดยใช้คำบุรุษสรรพนาม “ออ” นำหน้า แสดงความเอ็นดูต่อผู้ที่มีอายุน้อยกว่า

ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับผู้แต่ง เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ไม่ระบุผู้แต่งที่ชัดเจน เป็นผลงานจากหลายกวีรวมกันมีเพียงบางตอนเท่านั้นที่ทราบว่าเป็นสำนวนของพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 รัชกาลที่ 3 สุนทรภู่ และครูแจ้ง หากพิจารณาการใช้คำบุรุษสรรพนามที่พบในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เช่น คำว่า “กู” ผู้เขียนพบว่าผู้ใช้เป็นทั้งกษัตริย์และบุคคลทั่วไป ทั้งในความสัมพันธ์ที่สูงกว่า ต่ำกว่า และเท่าเทียมกัน ซึ่งสอดคล้องกับคำว่า “กู” ในสมัยอยุธยา ดังในงานวิจัยของ วราภรณ์ แสงสด (2532) และ มีชัย เอี่ยมจินดา (2534) สรุปว่า “กู” ในสมัยอยุธยาใช้แทนผู้พูด โดยไม่จำกัดว่าผู้ที่พูดด้วยจะมีสถานภาพสูงกว่าหรือต่ำกว่า ดังนั้น ผู้แต่งอาจเป็นคนที่อยู่ในสมัยอยุธยาก็เป็นได้

นอกจากนี้ในงานวิจัยของ สุชาดา เจียพงษ์ (2550) สรุปว่า ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล จากการศึกษาคำบุรุษสรรพนามที่ใช้ในความสัมพันธ์ 3 ความสัมพันธ์ คือ แบบสูงกว่า หมายถึง ผู้พูดมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่า ผู้ที่พูดด้วยหรือผู้ที่กล่าวถึง แบบเท่าเทียมกัน หมายถึง ผู้พูด ผู้ที่พูดด้วย หรือผู้ที่กล่าวถึงมีสถานภาพทางสังคมเท่าเทียมกันแบบต่ำกว่า หมายถึง ผู้พูดที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าผู้ที่พูดด้วยหรือผู้ที่กล่าวถึง คำบุรุษสรรพนามที่ใช้ตามความสัมพันธ์บางคำสามารถใช้ได้ทั้ง 3 ความสัมพันธ์ เช่น “เผือ” “ตู” และ “เขา” คำสรรพนามบางคำสามารถใช้ได้ 2 ความสัมพันธ์ เช่น “สู” “รา” “เรา” ซึ่งมักเป็นความสัมพันธ์แบบสูงกว่าและเท่าเทียมกัน เห็นได้ว่าความสัมพันธ์แบบต่ำกว่ามีความหลากหลายในการใช้คำมากกว่า อาจกล่าวได้ว่าผู้มีสถานภาพต่ำกว่าต้องระวังการใช้คำมากกว่าผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่า

เมื่อพิจารณาคำว่า “ตู”เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 ในความสัมพันธ์แบบสูงกว่าและเท่าเทียมกัน ปัจจุบันคำว่า “ตู” ไม่ปรากฏใช้แล้ว พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554) ได้ให้ความหมายคำว่า “ตู” ไว้ว่า คำใช้แทนตัวผู้พูด, เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 เช่น “ศรีประจันตอบคำทองประศรี เหย้าเรือนตูหามีใครดูไม่” จากการศึกษาผู้วิจัยสรุปว่า เป็นคำบุรุษสรรพนามที่ปรากฏในบริบทที่หมายถึงตัวผู้พูดเท่านั้น อาจเป็นไปได้ว่า บทเสภาขุนช้างขุนแผน ใช้คำว่า “ตู” ในบริบทเดียวกับคำว่า “กู” ซึ่งในปัจจุบันก็ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 อาจเป็นไปได้ว่าคำว่า “ตู” ในอดีต ได้พัฒนาเป็นคำว่า “กู” ในปัจจุบันก็เป็นได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การนำแนวคิดทางภาษาศาสตร์สังคมมาประยุกต์ใช้ในการวิจัยด้านวรรณกรรมทำให้ทราบลักษณะการใช้ภาษาไม่เพียงแต่การใช้ตามไวยากรณ์เท่านั้น แต่ยังสามารถศึกษาบริบททางการใช้ เนื่องจากภาษาไทยมีความหลากหลายทางการใช้ตามปัจจัยทางสังคม ซึ่งส่งผลให้เห็นร่องรอยความเปลี่ยนแปลงของการใช้คำในอดีตที่ต่างไปจากปัจจุบันในมิติสังคม

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาการใช้คำบุรุษสรรพนามในวรรณกรรมอื่น หรือต่างสมัยเพื่อเปรียบเทียบหรือทำให้เห็นพัฒนาการของการใช้คำบุรุษสรรพนาม

2. อาจศึกษาวิวัฒนาการของคำบุรุษสรรพนามทีละคำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า “กู” ในอดีตใช้แตกต่างกับปัจจุบัน และยังมีคำบุรุษสรรพนามคำอื่นที่แตกต่างอย่างน่าสนใจ

3. การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาการใช้คำบุรุษสรรพนามจากวรรณกรรมเพียงเล่มเดียวและมีลักษณะภาษาเป็นร้อยกรอง อาจศึกษาการใช้คำบุรุษสรรพนามจากวรรณกรรมร้อยแก้วเปรียบเทียบกัน

เอกสารอ้างอิง

มีชัย เอี่ยมจินดา. (2534). *วิวัฒนาการของระบบคำบุรุษสรรพนามตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงปัจจุบัน* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์].

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554.* ราชบัณฑิตยสถาน.

วราภรณ์ แสงสด. (2532). *คำบุรุษสรรพนามในภาษาไทย : การศึกษาเชิงประวัติ* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

สิริพร หฤทัยวิญญู. (2545). *การศึกษาระบบบุรุษสรรพนามภาษาไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ในแนวประวัติ* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

สุชาดา เจียพงษ์. (2550). คำบุรุษสรรพนามในลิลิตพระลอ : การศึกษาตามแนวภาษาศาสตร์สังคม. *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 29(ฉบับพิเศษ), 73-91.

สุชาดา เจียพงษ์. (2553). *การศึกษาเปรียบเทียบคำบุรุษสรรพนามในภาษาไทย 4 ถิ่น* [วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร].

หอพระสมุดวชิรญาณ. (2555). *เสภาขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ.* พิมพ์ดีการพิมพ์.

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2541). *ภาษาศาสตร์สังคม*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.